

מי הרג את אברהם יוסף בָּרַל

נקדימון רוגל

במאמרו 'בין דוד בן-גוריון ליצחק בן-צבי: על מיקבץ אחד של מכתבי בן-גוריון בגלות אמריקה (1916-1916)',¹ עוסק מתתיהו מינץ בסכסוך בין דוד בן-גוריון ליצחק בן-צבי על עריכת שתי המהדורות הניו-יורקיות של ספר 'זיכור', בידיש, שראו אור האחת בשנת תרע"ו (1916),² והשנייה בשנת תרע"ז (1917).³ ואולם, ספר 'זיכור' הראשון, 'זכר ... מצבת זכרון לחללי הפועלים העברים בא"י', יצא לאור ביפו בשנת תרע"ב (סוף 1911), בעריכת אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ (אז"ר). כל המהדורות של הספר⁴ פרנסו את מיתוס הגבורה של העלייה השנייה, פועליה ושומריה. יצירת הילת הגבורה והקדושה,⁵ ולא האמת ההיסטורית, היא שהיתה לנגד עיניהם של עורכי כל המהדורות, מאז ניצחה תפיסתו של אז"ר כי 'אמת-המידה להכללת הדמויות בספר הייתה מוות אלים בידי ערבים'. אז"ר הגדיר 'מות קדושים' על-פי המסורת היהודית — כל מי שמת מוות אלים ('מיתה משונה') נמנה עם מי שמתו מות קדושים.⁶ בכל המהדורות של 'זיכור' הובאו פרקי זכרונות על השומר אברהם יוסף בָּרַל ושורטטו קווים לדמותו. אך איש לא טרח לבדוק איך נהרג ברל ומי הרגו.

בליל חמישי, כ"ד באייר תר"ע (אור ל-2 ביוני 1910), נורה ברל, שהיה משומרי סג'רה, ונפצע פצעי מוות. אליהו קראוזה, מנהל סג'רה מטעם יק"א, שלח לקרוא לרופא מנצרת,⁷ אך חבריו של

1 קתדרה, 44 (תמוז תשמ"ז), עמ' 81-96 [להלן: מינץ].

2 זרבבל, י' בן-צבי וא' חאשיך (עורכים), זיכור: צום אנדענקען פון די געפאלענע וועכטער און ארבייטער אין ארץ ישראל, ניויארק תרע"ו. יותר מ-3,500 עותקים של ספר זה נמכרו תוך זמן קצר.

3 א' חשין וד' בן-גוריון (עורכים), זיכור: צום אנדענקען די געפאלענע וועכטער און ארבייטער אין ארץ ישראל, צווייטע פארגרעסערטע אויפלאגע, ניויארק תרע"ז. המהדורה השנייה המורחבת נמכרה כ-14,000 עותקים.

4 על המהדורה היפואית ועל שתי המהדורות הניו-יורקיות יש להוסיף את מהדורת לודו' משנת תרע"ח ואת מהדורת ברלין (*Jiskor*) משנת 1918.

5 במבוא למהדורת יפו תרע"ב (עמ' ה) נכתב: 'תמיד נזכור כרגשות קודש את שמות תללינו-קדושינו אשר דמם השפוך היה לדם ברית ביננו ובין ארצנו החביבה'. ובדומה לכך במבוא למהדורת ניו-יורק תרע"ז (עמ' 10): 'העבודה והשמירה, אגלי הזיעה של העמלים בשדות ודם הנופלים על המשמר, מתמזגים בזרם מאיר של חיים יהודיים חדשים'.

6 י' פרנקל, 'ספר "הזיכור" משנת 1911: הערה על מיתוסים לאומיים בתקופת העלייה השנייה', יהדות זמננו, 4 (תשי"ח), עמ' 88, 91.

7 קראוזה אל ז' רוהנהק (צרפתית), 2 ביוני 1910, שעה שתיים לפנות בוקר, אצ"מ, J15/6562, עמ' 101 בפנקס ההעתקות.

אברהם יוסף ברל לפני קבורתו (האישה לידו היא כנראה צפורה זייד)

ברל לא המתנינו. הם טלטלוהו בעגלה לבית-החולים בטבריה, ושם מת מפצעיו. בן עשרים ושלוש היה במותו. דיווח על פציעתו של ברל ועל מותו נדפס כעבור ימים אחדים ב'הפועל הצעיר':

בליל חמשי העבר כ"ד אייר ירו ממחתרת בשומר אברהם יוסף ברל בסג'רה. הכדור עבר את גופו ובעוד 20 שעות מת. הצעיר הזה בא לפני כשנה מרובנה, עבד בחדרה. קנה מעט אדמה וחשב להביא את אמו ואת אחיותיו (הוא היה בן יחיד).⁸ זה כארבעה ירחים נהיה לשומר בסג'רה. באותו יום רביעי הודיעוהו מועד 'השומר', כי מעבירים אותו לימה [יבנאל], והציעו לו שינוח לילה זה, למען שיוכל מחר לעבוד. אולם הוא לא שכב לישן

8 ברל הצטרף בחדרה ל'לגיון העבודה', ונשלח לשמירה בגליל. על ברל, הצעיר שנחשב על הכל, ראה: ג' שבת, 'פגישה עם ברנר וביאליק', ב' חכם (עורכת, בהשתתפות א' שוחט), ספר העליה השניה, תל-אביב תש"ז, עמ' 735 [להלן: ספר העליה השניה]; ב' אסטראבסקי, 'א חבר'שע טרעהר', זרובבל, בן-צבי וחאשין (לעיל, הערה 2), עמ' 35-36; חאשין ובן-גוריון (לעיל, הערה 3), עמ' 64-65. גם הרב אברהם יצחק הכהן קוק כתב על ברל ('על במותינו חללים', סיני, 9 קג [סיון-אלול תש"ה]), עמ' ב: 'בשעות אשר חי אחרי היריה, בעת אשר ידע ברור שהוא הולך למות, הביע במנוחה שנפשו שוקטת, כי מת הוא בעד עבודת התחיה הישראלית בארץ-ישראל'. הרב קוק לא הכיר את ברל, אך נודמן הדבר שהיה לפני איזה דין-ודברים על אודות עזובו, נוכחתי לדעת ע"י מכתביו ותעודותיו, שהיה צעיר נחמד, בעל כשרון מצויין, בן-תורה... בא לארץ-ישראל בכל חס-לב של האהבה הלאומית ותחיית העם והארץ' (שם).

— 'אתן בקשיש לסג'רה עוד לילה! ככה אמר. עד שתים עשרה רקד יחד עם חבריו באופן יוצא מגדר הרגיל. אחר כך יצא לשמור יחד את אליהו [ההדגשה שלי, ג'ד]. הלילה היה אפל מאד ורוח סערה התחולל. כשעה וחצי הם היו אצל האקולפיטוסים [כך!] ושמעו רשרוש. יוסף ברל נגש שמה וברגע פלח אותו כדור. הוא עוד הספיק לענות בריה, שכמובן לא נגעה באיש. ברחו ארבעה ערבים אל הכפר סג'רה הערבית.⁹

קראוזה דיווח מיד לקאימקאם של טבריה כי ערבים ירו הלילה על שומר יהודי וכי מצבו חמור מאוד, וביקש לשלוח את ה'קומיסיה' הדרושה, כדי לקבוע את נסיבות האירוע.¹⁰ הוא לא נקב בשמו של ההרוג, אך בתחתית ההעתק, שנשאר במשרד, הוסיף בעפרון Abraham Beral. קראוזה דיווח על המקרה גם לממונה עליו, ז'ול (יואל) רוזנהק, בנצרת, וציין כי שומר נורה מרובה מרטיני¹¹ — רובים מן הסוג הזה שימשו הן בידי השומרים והן בידי הערבים.¹² רוזנהק השיב לו שהוא מקווה שפצעיו של השומר של סג'רה אינם אנושים. הוא תהה מי היה יכול לעשות את המעשה הזה, ושיער שמא אנשי סג'רה הם שעשו זאת, מתוך נקמה.¹³ קראוזה הודיע על המקרה גם למשה גליקין, בטבריה, והוסיף כי... בעניין הרצח יש לנו חשדות כלפי הערבי של הכפר שלנו.¹⁴ החשד נפל על כמה פלאחים מסג'רה, אך לא היו ראיות, ואיש לא נעצר.¹⁵ בשבועות תר"ע נערכה בסג'רה הוועידה של הסתדרות פועלי ציון בגליל, ובפרוטוקול של הוועידה נאמר: 'מכבדים בקימה את זכר הח' ברל שנפל חלל על משמרתו'.¹⁶

בנובמבר 1910 פירט פועל סג'ראי, ברשימה בבטאון 'הפועל הצעיר', את כל חטאי המושבה, הסמוכה לחווה, והאשים את האיכרים בחיזוק ידם של השכנים, המתנכלים למושבה זה שנים.¹⁷ בין השאר ציין כי בהשפעת הפקידות של יק"א ישבו בסג'רה הערבית, כמעט דרך קבע, חיילים תורכים, שנקראו לחקור במקרי הגניבות וההתנשטיות התכופים.¹⁸ הכפריים נלאו לשאת בעול כלכלתם של החיילים, והציעו ליהודים 'שלוש'. פקיד יק"א במושבה קפץ על ההזדמנות, והסכים למינוי בוררים בסכסוך המתמשך בין המושבה ובין הכפר הערבי. 'ערבי סג'רא דרשו שיסירו משני ערביי הכפר שלהם את האשמה שהטילו עליהם בהריגת ברל, וכמובן הסכימו לזה (הפקידות ידעה

9 'מן השעה האחרונה', הפועל הצעיר, ג, 16 (כ"ט באייר תר"ע), עמ' 15.

10 מכתב מיום 2 ביוני 1910 (צרפתית), אצ"מ, J15/6562, עמ' 102 בפנקס-ההעתיקות.

11 לעיל, הערה 7. בשם 'מרטיני' או 'יונאני' (=יווני) כונה הרובה מרטיני-הנרי (שנת ייצור ראשונה — 1864).

12 הרובה נטען בכדור בודד, שקוטרו 0.45 אינץ', ושימש רובה תקני בצבא אנגליה בשנים 1876-1886.

13 רובים רבים מדגם זה, שלל התורכים במלחמת תורכיה-יוון (1896-1897), מצאו דרכם אל סוחרי נשק. 'השומר' והמושבות רכשו רובים בעיקר מסוחרי נשק ערבים. ראה: ב"צ דינור (עורך ראשי), ספר תולדות ההגנה, א, 1, עמ' 273 [להלן: סת"ה]. אקדחי בראונינג נקנו מבעל 'מחסן של שעונים', יצחק זלצמן, ביפו, שעסק גם בסחר נשק ותחמושת. ראה מודעה בהפועל הצעיר, ב, 17 (י"ב בתמוז תרס"ט), עמ' 17. וראה גם עדות של ש' אפטר (27 באפריל 1951), את"ה, עדויות, 1261.

13 רוזנהק אל קראוזה (צרפתית), 3 ביוני 1910, אצ"מ, J15/6572. הכפר הערבי סג'רה היה רחוק מהלך כעשר דקות מן החווה.

14 קראוזה אל גליקין (צרפתית), 4 ביוני 1910, אצ"מ, J15/6562, עמ' 104 בפנקס-ההעתיקות.

15 א' עבר הדני, 'מן המסד עד המדינה' (כתבי-יד), ב, אצ"מ, A302/47, עמ' 238.

16 הוועידה נפתחה בסג'רה, אור ליום ו' בסיון תר"ע. ראה: 'דין וחשבון מהוועידה של הסתדרות פועלי ציון בגליל', האחדות, א, 3 (אלול תר"ע). הדיווח 'נתאחר' מסיבות טכניות.

17 'סג'רא', הפועל הצעיר, ד, 1-2 (ט' בחשוון תרע"א), עמ' 19. בחווה 'הכשירו פועלים לעבודה. במושבה היו אריסים ואכרים'.

18 שם.

ועד אגודת 'השומר' מבקש אותנו לפרסם כי
מהסתדרות 'השומר' הורחקו חיים צפתי ואליהו
קמנצקי, בתור אנשים שאינם מסוגלים להיות שומרים.

מבקשים אותנו לפרסם:
הרחקנו מאגודת 'השומר' את אליהו קאמנצקי ואת חיים צפתי
משני שמצאנו אותם לא מסוגלים לשמירה. ועד "השומר".

הודעות על הוצאת
צפתי וקמנצקי
מהסתדרות 'השומר'
(למעלה: האחדות, ב
בחשוון תרע"א; למטה:
הפועל הצעיר, ח'
בכסלו תרע"א)

מקודם כי זאת היא דרישתם) ואז הבטיחו הערבים שיותר לא ירצחו נפש ואפילו לא יגנבו.¹⁹ עוד
סיפר בעל הרשימה כי אנשי 'השומר' רגזו על המושבה על שלא הזמינה אותם להשתתף בדיונים
על 'השלום', על אף 'ששני הנהרגים היו חברים מאגדתם'.²⁰ באסיפת 'השומר', שנערכה בט"ו
באלול תר"ע, החליטו 'להסיר את השמירה מהמושבה סג'רה על שנה תמימה'.²¹
כחמישה חודשים אחרי מותו של ברל פורסמה הודעה קצרצרה וסתומה בשני הבטאונים של
מפלגות הפועלים. ב'האחדות' של 'פועלי ציון', נכתב: 'ועד אגודת "השומר" מבקש אותנו לפרסם
כי מהסתדרות "השומר" הורחקו חיים צפתי²² ואליהו קמנצקי, בתור אנשים שאינם מסוגלים
להיות שומרים'.²³ וב'הפועל הצעיר' נדפס בעמוד האחרון של הגליון: 'מבקשים אותנו לפרסם:
הרחקנו מאגודת "השומר" את אליהו קאמנצקי ואת חיים צפתי מפני שמצאנו אותם לא מסוגלים
לשמירה. ועד "השומר"'.²⁴ אליהו, ששמר עם ברל, בלילה שבו נורה למוות, ושמנו נזכר בדיעה
הראשונה על המקרה,²⁵ לא היה אלא אליהו קמנצקי, מראשוני 'השומר'.²⁶ ועדיין אין אנו יודעים

19 ש.ם.

20 אין לדעת בוודאות למי התכוון בעל הרשימה. מלבד ברל, שלא היה חבר ב'השומר', נהרגו בסג'רה, כ"ב
באפריל 1909 שומר המושבה ישראל קורנגולד והאיכר שמעון מלמוד (או מלמד). קורנגולד היה חבר פעיל
ב'פועלי ציון' ומזכיר המפלגה בגליל, אך מן העובדה שביום שבו נהרג נערכה במסחה אסיפת היסוד של אגודת
'השומר', עולה שלא היה חבר 'השומר', רב (ברליה) שווייגר, חבר 'בר-גיורא', נפצע בדרך מסג'רה למצפה, ומת
מפצעיו בטבריה, כ"ב באפריל 1909.

21 לעיל, הערה 17. מדובר באסיפת 'השומר' השנייה, שהתקיימה בחיפה כ"ב 19 בספטמבר 1910. וראה: סת"ה, א, 1,
עמ' 224. המושבה שכרה שומרים יהודים מחוץ למסגרת 'השומר'. על עזיבת הפועלים היהודים ראה: 'כוחכים
לנו: סג'רה', האחדות, א, 1 (תמוז תר"ע), עמ' 44; 'מסג'רה', שם, ב, 6 (א' בכסלו תרע"א), עמ' 19; 'חצר החוה
שהיתה תמיד הומה מאדם רב נעשתה שוממה. פסקה השירה ודממת בית-הקברות לקחה מקומה'. כעשרים
פועלים מצאו עבודה במושבות אחרות... 'נשארו רק שני פועלים מהחדשים והקורדים'. וכך הסביר 'י' שוחט את
ההחלטה לנטוש את סג'רה: 'השלום שהיהודים היו עושים בלעדנו, לא תמיד עמד על הגובה. היתה התרפפות,
פחדנות; והסכם שלום כזה היה גורם לנו צרות ומרבה קורבנות, ולכן דרשנו שאנו נשתתף בסידור תנאי השלום.
היינו קשים בעניין זה. נוכחנו שבדברים, בויכוחים לא נשפיע על האכרים, ולכן בחרנו את האמצעי הכי חריף,
להשבית השמירה לזמן ידוע'. את"ה, עדויות, 1851 (אין תאריך).

22 חיים שמחה ברח"ש, המכונה 'צפתי' או 'צפתי', ראה עליו להלן.

23 האחדות, ב, 1 (ב' בחשוון תרע"א), עמ' 24.

24 הפועל הצעיר, ד, 4 (ח' בכסליו תרע"א), עמ' 16. אין לתמוה על פרסום ההודעה מטעם הוועד, שכן גם 'תכנית
'השומר', היא תקנון האגודה, נפרסמה ברבים כמודעה בתוך הפועל הצעיר, ב, 17 (י"ב בתמוז תרס"ט), עמ'
17.

25 ראה לעיל, הערה 9.

26 קמנצקי גויס על-ידי אלכסנדר זייד, בירושלים, ויצא עימו לסג'רה, להצטרף אל הקולקטיב. א' זייד, 'ראשית
הימים', ספר העליה השניה, עמ' 171.

קבוצת שומרים במסחה
(מימין לשמאל): משה
גולדשטיין-גבעוני
(יחזובקר), צבי בקר,
ישראל שוחט, אליהו
קמניצקי, בן-ציון משבץ
(1910-1909)

אל-נכון על מה נמצא לא מסוגל לשמירה' ולמה הודח משורות האגודה. מסתבר כי גם קמניצקי לא הבין על מה נענש עונש כה משפיל. וכך כתב למערכת 'הפועל הצעיר':

ב'האחדות' גליון א' ובי'הפועל הצעיר' גליון ד' פרסם ועד 'השומר' ע"ד [על דבר] זה שהרחיק אותי מתוך ההסתדרות שלו מפני שמצא, שאינני 'מסוגל לשמירה'. האשמה המעליבה הזאת מכריחה אותי להעיר אי אלו דברים. עוד לפני התיסדותו של 'השומר' הייתי כשנה שומר בסדג'רה. אחרי זה כשנתיים — במסחה²⁷ ובכנרת בתור חברו של 'השומר'. כל הזמן שמלאתי את תפקידי נחשבתי בגליל בתור שומר טוב ואף פעם לא מצאו פגם בשמירה שלי. אם במשך הזמן היו, כמו בכל ההסתדרות, איזו חכוכים ביני ובין שאר החברים, לא היה זה בשום קשר עם עניני השמירה.

שלוש שנים הייתי שומר ופתאום נעשתי 'אי מסוגל' — פליאה גדולה! אליהו ק.²⁸ ניתן להסיק מן הדברים הללו שוועד 'השומר' לא קשר בגלוי את הדחת קמניצקי משורותיו להריגת ברל. מכל מקום, עובדת קיומו של קשר כזה לא פורסמה, וגם לקמניצקי לא נאמר דבר על כך. קמניצקי עזב את הגליל בדצמבר 1910 שלח רשימה ספרותית ל'האחדות',²⁹ ובה תיאר חוויית ליל שמירה מבעית במושבה מ, היא מסחה. הסיפור מוזר, ורק בדוחק רב ניתן למצוא בתקרית המתוארת בו בבואות, רמזים או מקבילות למה שאירע בסג'רה ב-2 ביוני. עם זאת, פרט אחד ראוי לציון — שמו של אחד השומרים גיבורי הסיפור, זה שמאקדחו 'פרץ כרגע כדור', הוא איתן, כשם המשפחה שאימץ לו קמניצקי לימים.

הידיעות על זהותו של צפתי, שהודח יחד עם קמניצקי משורות 'השומר', ועל חטאו כלפי

27 שומרי מסחה הראשונים מטעם 'השומר' היו צבי בקר, אליהו קמניצקי, מנדל פורטוגלי ובן-ציון משבץ. ראה: זייד (שם), עמ' 173.

28 'מכתבים למערכת', הפועל הצעיר, ד, 5-6 (כ"ב בכסליו תרע"א) עמ' 22. קמניצקי שמר במושבות יהודה מתוך למסגרת 'השומר'. בשנת 1917, בעת שמירה בשדות כפר-סבא, הוג שודד ערבי. הוא נאסר, ברח והסתתר עד כיבוש ירושלים בידי האנגלים. ראה: 'י שביט', גולדשטיין וח' באר (עורכים), לקסיקון האישים של ארץ-ישראל, תל-אביב 1983, עמ' 42. הוא התגייס לגדוד הארצישראלי ואחר-כך היה 'ראש השומרים בכפר סבא', ראה: אנשי העלייה השנייה: אלבום (בעריכת ועדת המיפקד לעלייה השנייה), תל-אביב [ללא שנת הוצאה], עמ' 28. קמניצקי היה מראשוני המתנחלים במושב תל-עדשים בשנת 1923.

29 אליהו ק., 'בלילה (מרשימותיו של שומר)', האחדות, ב, 7 (ח' בכסליו תרע"א), עמ' 15-19.

האגודה קלושות ומקוטעות. בן-צבי כתב בזכרונותיו: 'משאר החברים שיצאו משורות הפועלים העירוניים ונספחו אל צבא "השומר" בהשפעתו, אזכיר כאן שניים מילידי הארץ: את חיים הצפתי, שוליה-של-נגרים אשר נתייתם בילדותו וחונך על-ידי המפלגה [פועלי ציון] ונצטרף לשומרים, ואת יצחק התימני [נדב].³⁰ השומר הוותיק מרדכי יגאל סיפר כי צפתי כמוהו כיצחק נדב, התקבל לארגון 'השומר' מפני שידע ערבית.³¹

שמו של צפתי נכרך בנסיון הכושל של 'השומר' לקבל עליו את שמירת זכרון-יעקב בתר"ע. ב'מכתב מזכרון יעקב' כתב בן-גוריון: 'הוועד [של זכרון] עשה חוזה את אגודת "השומר" שימציא לו חיל שנתי לשמור את אדמת המושבה ואת התבואות ולהשגיח על שומרי הכרמים, השקדים והזיתים. האכרים מתחילים סוף כל סוף להבין כי המושבה תוכל להתפתח ולהתקדם רק אם תהיה כלה עברית'.³² צפתי נטר את כרמי זכרון-יעקב, בשנת תר"ע, מטעם 'השומר', ויחד עימו שמר צבי בקר. לעת הבשלת הענבים הצטרפו אליהם, מן הגליל, ישראל גלעדי³³ וחיים שטורמן. נסיון השמירה בזכרון-יעקב נסתיים בסכסוך עם האיכרים. בשלהי קיץ תר"ע נשאר בזכרון-יעקב, עד תום החוזה, רק צפתי, בקר ואסתר שטורמן.³⁴ שמירת זכרון-יעקב, בצוותא עם שומרים ערבים, לא התאימה לתנאים המקובלים של 'השומר', שסלד מכל צורה של שמירה מעורבת. הרעיון לקבל את השמירה היה של גלעדי. ישראל שוחט התנגד לכך, ולבסוף הספיס 'בתנאי שגלעדי עצמו יהיה אחד מהשומרים. הנסיון לא הצליח והחלטת "השומר" נגד שמירה מעורבת נשארה בתוקפה ביתר עוז'.³⁵ משנסתיימה שמירת הכרמים בזכרון-יעקב, חזר צפתי לגליל. נראה שבסוף אוקטובר 1910 ניסה לחתור תחת האגודה וביקש לקבל עליו את שמירת מסחה (כפר-תבור), באורח פרטי, תוך שותפות עם אברהם משה רוטשטיין, איכר מאיכרי המושבה. הדבר נודע לחברי 'השומר', והם ביקשו להכותו. משה, בנו של האיכר דוד כהן שהיה ידוע כידיד הפועלים, הצליח להבריחו מן המושבה.³⁶ לימים סיפרה קיילה גלעדי כי צפתי הוצא מן 'השומר', משום שסירב לצאת לשמירה במקום מסוים. אחרי כן הוא ביים גניבת סוס, בשותפות עם בעל הסוס, והכשיל את מאיר חזנוביץ, שהיה אמור לשמור אותה שעה בחוף, ותחת זאת נתפתה להיכנס לחדר ולנגן במנדולינה שנתנו בידו. 'היתה זו בודאי נקמת צפתי בעד הוצאתו מ"השומר". שלושה 'שופטים' — אחד מהאיכרים, אחד מ'השומר' ושופט שלישי שבחרו השניים — קבעו במשפט שערכו כי ידו של בעל-הבית היתה בגניבת הסוס, ו'השומר' זוכה. לסיפור כולו הקדימה קיילה גלעדי את ההסתייגות

30 'בן-צבי, ראשית "פועלי ציון" בארץ-ישראל', ספר העליה השניה, עמ' 592; הנ"ל, כתבים, א, תל-אביב תרצ"ו, עמ' 73.

31 מ' יגאל, עלי אוסף, בעריכת י' רבינא, תל-אביב [ללא שנת הוצאה],² עמ' 29.

32 צופה [ד' בן-גוריון], 'מכתב מזכרון יעקב', האחדות, א, 1 (תמו תר"ע), עמ' 43.

33 קיילה גלעדי, 'מסגירה עד כפר-גלעדי', קובץ 'השומר', תל-אביב תרצ"ח, עמ' 139-140 [להלן: קובץ 'השומר']. לדבריה של קיילה גלעדי, 'גלעדי ניהל את השמירה בשלושים כרמים.

34 א' קרול, 'בשומרון', קובץ 'השומר', עמ' 249; הנ"ל, 'בזכרון יעקב', ספר 'השומר', תל-אביב תשי"ז, עמ' 104-105 [להלן: ספר 'השומר']; סת"ה, א, 1, עמ' 216.

35 את"ה, עדויות, 185 [איץ תאריך].

36 ראה: א' עבר הדני (עורך), "'השומר" בגליל', ההתיישבות בגליל התחתון: חמשים שנות קורותיה, רמת-גן [ללא שנת הוצאה], עמ' 237-238. צפתי נולד בצפת בשנת 1889, נפטר בירושלים בט"ו באדר א תשי"ז, ונטמן בנתניה. ברשימות מקבלי החלוקה של כולל וואהלין בצפת נזכרים לפחות שניים מבני משפחת ברח"ש, ראה: אצ"מ, J31/1.

נרצח י"ז תמוז

יזכור

9912

♦♦♦

מצבת זכרון :: :: :: :: ::
לחללי הפועלים העברים בא"י

JEWISH WELFARE OFFICER

872

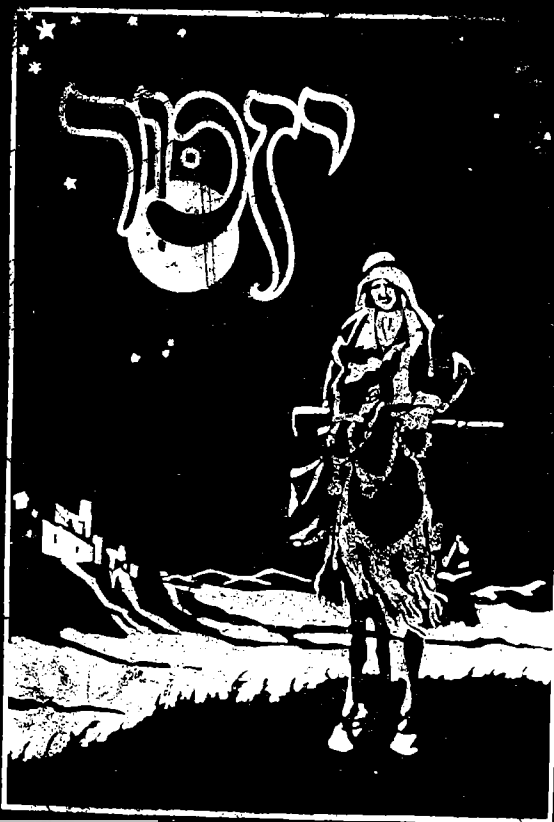
3

PALESTINE TRAINING DEPOT

=== משך ל"ט ===
א. ז. רבינוביץ

יפו, א"י * ירושלים * תל אביב * התרע"ב

'כנראה' משמע, לא היתה בטוחה באמיתות הגירסה שלה.³⁷ בין כך ובין כך, דבר אחד הוא בחזקת ודאי — חטאו של צפתי לא היה קשור בפרשת פּרֶל־קמנצקי.

בספר 'זכור', שראה אור ביפו בתרע"ב, הוקדש, כאמור, ערך לברל.³⁸ בפתחו הובא נוסח הידיעה על מות ברל, שפורסמה ב'הפועל הצעיר' מיום כ"ט באייר תר"ע, אם-כי מקור הידיעה לא צוין שם.³⁹ השם אליהו הושמט מן הידיעה ונאמר סתמית, '... אחר כך יצא לשמור את [עם] חברו'. כמו-כן הושמטו השורות בדבר ארבעת הערבים, שנראו בורחים אל סג'רה הערבית. בהמשך נדפסו 'זכרונות' נרגשים על ברל, חתומים בידי 'אליהו קמניצקי'.⁴⁰ בין השאר כתב:

היה ליל חשך וערפל. השמים היו מכוסים בענני עופרת כבדים, שרדפו אחד את השני כחיות טורפות. הוא ישב בחורשה והקשיב, ומחשבות שונות התרוצצו במחו. והמחשבות — אחת עולה על השניה בהודה והדרה. הוא חשב על העתיד המזהיר. אותו

שער הספר 'זכור'.
מימין: מהדורת יפו
תרע"ב; משמאל: ניו
יורק תרע"ז (ציור של מ'
גור-אריה)

37 העדות נרשמה בנובמבר 1949, את"ה, עדויות, 734.

38 ראה: שם, עמ' 9-10. את הרשימה 'ציונים' הדפיס ברנר בתוך הפועל הצעיר, ד, 22 (ד' באלול תרע"א), עמ' 7-9. ברנר ציין שם כי 'מכל אלה שלשם מוצא הקובץ "זכור", ידעתי פנים [כך?] רק את ברל, ואף אותו לא ראיתי אלא פעם אחת' (שם, עמ' 8). "י"ח ברנר היה אמור להשתתף בעריכת 'זכור', אך פרש בגלל התיעתו מאידיאליזציה, מרטירולוגיה ויצירת מיתוסים. מינץ, עמ' 86, 90.

39 ראה לעיל, הערה 9. הנוסח הלוקה בחסר הועתק מן הספר 'זכור' על-ידי היילפרין (עורך), ספר הגבורה, ג, תל-אביב תש"י, עמ' 280.

40 זכור, יפו, תרע"ב, עמ' 9-10.

ערב היה שמח יותר מכל הזמן. הוא התהלך מחבר לחבר, השתגע, צחק ויתהולל, ספר הלצות ובדיחות, קפץ ורקד ושורר. ובאותו לילה בא המות ויקטף את הפרח הרענן הזה. הוא נפל שדוד מכדור עפרת שבא אל בטנו. אמו באה⁴¹ אבל היא מצאה רק את קבר יחידה אהובה.⁴²

אף לא רמו אחד לכך שאליהו, המספיד קורא המחשבות, הוא הוא אליהו, חברו לשמירה של ברל באותו לילה.

בתר"ע ביקר בארץ הרב חיים נחום, החכם באשי מקושטא. בתזכיר, שהגישו לו נציגי שבע המושבות במחוז טבריה בעניין בטחון החיים והרכוש של המתיישבים היהודים, נכתב, בין השאר, כי בלילה שבין 1 ל-2 ביוני 1910 נהרג בסג'רה שומר המושבה, ברל. בתזכיר צוין כי במקרה זה, כבמקרה דוב שווייגר, לא נערכה חקירה, והרוצחים לא נתגלו.⁴³ ערפול נסיבות מותו של ברל נמשך לאורך שנים. רווחה ונשתרשה הגרסה כי ברל אכן 'נורה מן המארב בליל שמירה בסג'רה'.⁴⁴ עבר הדני כתב: 'ואם גם מתברר לאחר מכן כי מאי-זהירות נפל, הרי מותו גם הוא תוצאה מהמתיתות סביב'.⁴⁵ עבר הדני לא קישר בין מות ברל כתוצאה 'מאי-זהירות' ובין הוצאתו של קמנצקי משורות 'השומר'.

אפשר שהחוליה החסרה נמצאת כבר בדברים שכתבה צפורה זייד לזכרו של ברל ב'קובץ "השומר"'.⁴⁶ זייד הכירה את ברל, חיבבה והוקירה אותו. היא שליוותה אותו בעגלה, שהסיעה אותו לרופא בטבריה, והיא שהחזירה את גווייתו לסג'רה. וכך כתבה לאחר מותו: 'הוא נפל חלל--- החלל הראשון של "השומר"! --- קרבן-שוא --- הריני שומעת את קולו, קול צעיר ורך, מתפלל בחנינה כבושה: "צפורה, שפשפי היטב היטב את קצות הרגלים, נדמה לי כי הן רוצות למות --- [קווקי ההשמטה במקור, נ"ר].'⁴⁷ זו העדות הראשונה בכתב שמותו של ברל היה קורבן שווא. יש פנים לכך שבמקור, בכתב-ידיה, נקבה זייד גם בשמו של מי שהרג את ברל. עוד כתבה זייד: 'אקדחו [של ברל] שימש לו לא לנוי, כי בו שמור היה גזר דין לרגע מכריע כי יבוא, ועל כן לא ניתן לפיתוי יצר של משחקים'.⁴⁸ דומה שדבריה אלו באו להפריך סברה, שברל השתעשע באקדחו, ופלט כדור, שהרגו.

ב'דברי ימי האגודה' כתב גלעדי בתוך 'מהמאורעות החשובים שאירוע אותה שנה [תר"ע] --- נהרג ברל', ולא הוסיף על כך דבר,⁴⁹ ואולי כתב יותר, ועורכי הקובץ צנזרו את דבריו. גלעדי שמר

41 הכל ידעו כי ברל התכוון להעלות ארצה את אמו ואת אחיותיו ולהתנחל בחדרה על חלקת האדמה שקנה והועיד לפרס ולמטע שקדים.

42 יזכר, יפו תרע"ב, עמ' 10. ב' אסטראבסקי כתב: 'נודע לי מחבר כי אמו באה לארץ-ישראל. מטורפת למחצה, התרוצצה אשת השוחט מרובנו ברחובות יפו וירושלים, לחפש את בנה יחידה', ראה: יזכור (לעיל, הערה 2), עמ' 36; שם (לעיל, הערה 3), עמ' 65.

43 נציגי המושבות נפגשו עם החכם באשי ב-19 ביוני 1910. העתק התזכיר (צרפתית) בכתב-ידו של קראחה, 17 ביולי 1910, אצ"מ, J15/6577. על נסיבות מותו של שווייגר, ראה לעיל, הערה 20.

44 ראה, למשל: אגרות ברל כצנלסון, א, כינס וליווה בהערות " שרת, תל-אביב 1961, עמ' 301, הערה 11.

45 עבר הדני (לעיל, הערה 15), עמ' 265. והשווה: ב"צ מיכאלי, סג'רה: תולדותיה ואישיה, תל-אביב 1973, עמ' 125: 'בעת שמירתו קרה אסון והוא נהרג'.

46 'צללים וצלילים' (לרמותו של אברהם יוסף ברל), קובץ 'השומר', עמ' 366-368.

47 שם, עמ' 367.

48 שם, שם.

49 'גלעדי', רשימות מעזבונו, שם, עמ' 14.

במסחה, אך אותו לילה היה בסג'רה, כפי שהעידה אשתו: 'באחד הלילות העיר אותנו שומר המושבה בקול קריאה: "קום ישראל'יק, ברל נהרג". נחליתי אז מרוב צער; מחלתי השפיעה לרעה על התינוק שלנו, שחלה מחלה אנושה ובאין עזרה רפואית במקום מת כעבור ימים מספר ממחלתו.⁵⁰

עורכי 'ספר תולדות ההגנה' לא יכלו להתעלם מפרשת הריגתו של ברל ומנסיבות המקרה, וכך

כתבו:

ככ"ד באייר (1910) אירע בגליל מאורע מצער מסוג אחר לגמרי.⁵¹ בסג'רה נהרג אחד המועמדים לשמירה, אברהם יוסף ברל. ברל, שבא ארצה כשנה לפני מותו, שמר בסג'רה כארבעה חדשים. הוא היה בן ישיבה מיוצאי ווהלין, שונה לפי חינוכו ואופיו ממרבית חבריו, חביב מאוד עליהם וכינויו בפיהם — 'דער שוחט'לי.⁵² לאחר בירור מדוקדק של המקרה התברר, כי ברל נורה בחצות ליל על ידי חברו לשמירה, בשגגה או מתוך אי-זהירות. חבר זה הורחק משורות 'השומר'. מקרה זה שימש אות לחברי 'השומר' לנהוג זהירות בכלי המות שבידיהם. למרות כל אמצעי הזהירות שנקטו מאז ואילך, לא היה ברל הקרבן היחיד. לאחר זמן נפלו גם מאיר'קה חזנוב'ך וגם מנדל פורטוגלי,⁵³ מטובי אנשי 'השומר', קרבן למקרים מסוג זה.⁵⁴

ב'ספר תולדות ההגנה' לא הובאה אסמכתה ל'בירור המדוקדק של המקרה'. מי בדק? מתי? מה נתגלה? מה גרם להפרכת סיפור המעשה של אליהו קמנצקי, חברו לשמירה של ברל? בקטע שהבאנו לעיל לא נמסר גם שמו של חברו של ברל שסרח והודת. אין גם אזכור של החלטת ועד 'השומר' מדצמבר 1910 ושל מכתב התגובה של קמנצקי. בנספחים לכרך א' של 'ספר תולדות ההגנה'⁵⁵ נדפסה רשימה של חברי 'השומר'. בהערה לרשימה נאמר: 'יש גם להוסיף רשימת חברים שפרשו או התרחקו מן האגודה עד שנת תרע"ט מסיבות שונות:'. בראש התוספת צוינו שני שמות: אליהו קמנצקי (איתן) וחיים צפתי.⁵⁶ וכי נעלם מעורכי הספר כי השניים לא 'פרשו' ולא 'התרחקו' אלא הורחקו מן האגודה, מכיוון שנמצאו 'לא מסוגלים לשמירה?' לא קשה למצוא קשר סיבתי בין 'מות ברל במקרה אסון'⁵⁷ לבין העובדה שחברו לשמירה באותו לילה הוצא משורות האגודה. המחפש רמז לפשר ההדחה של קמנצקי, ימצא אותו במקום אחר ב'ספר תולדות ההגנה': 'חבר שנכשל — היו סולחים לו. חבר שניסה להעלים את כשלונו על ידי סיפורי כזבים — הורחק בלי רחמים משורות "השומר". מקרים כאלה היו אמנם נדירים עד מאד'.⁵⁸

- 50 גלעדי (לעיל, הערה 33), עמ' 140. קיילה ואחותה צפורה (זייד), שלוש האחיות לבית שטורמן ורבקה ניסנוב היו הנשים הצעירות שנשארו בסג'רה לטפל במשק של התווה. הגברים שמרו במסחה הסמוכה. ראה: קיילה גלעדי, 'עם קראוזה בסג'רה', הפועל הצעיר, לב, 16 (כ"א בשבט תרצ"ט), עמ' 8-12.
- 51 האירוע העיקרי האחר היה נסיון שוד העדר של יבנאל ופציעתו של מ' חזנוב'ך במרדף אחרי השודדים, ב'13 באוגוסט 1910.
- 52 ברל היה בנו של שוחט. הוא היה תלמיד-חכם, וקיבל 'הודאה' לשחיטה בעיר, רובנו, בגיל תשע-עשרה.
- 53 חזנוב'ך נהרג בשדות מרחביה, ב'24 במאי 1913, מיירות של חברו לשמירה, ראה: סת"ה, א, 1, עמ' 243. פורטוגלי מת ב'4 בינואר 1917, בבית-גן, מפגיעת כדור שנפלט מאקדחו.
- 54 סת"ה, א, 1, עמ' 219.
- 55 נספח נב, סת"ה, א, 2, עמ' 892-893.
- 56 שם, עמ' 893.
- 57 ספר 'השומר', עמ' 476: 'כ"ד אייר תר"ע, השומר אברהם יוסף ברל נהרג במקרה אסון בשמירה בסג'רה'.
- 58 סת"ה, א, 1, עמ' 261.

בעקבות 'ספר תולדות ההגנה' הלך, כנראה, גם גרשון גרא. במקום אחד הוא כתב: 'ב-1910. 2.6. נהרג המועמד לחברות ב"השומר" – יוסף ברל. חברו לשמירה ירה בו בשגגה. חבר זה הורחק מ"השומר" לצמיתות [ההדגשה שלי. נ"ר].⁵⁹ את שם החבר לא הביא. במקום אחר ציטט גרא מפרוטוקול ישיבה של ועד המושבה ראשון-לציון, אחרי רצח השומר דוד סחרוב ב-23 ביולי 1912. בין שומרי רחובות, שהוזעקו לראשון-לציון, נזכר שם 'השומר היהודי מר קאמיניצקי'. בסוגריים מרובעים פירט גרא: 'אליהו איתן איש "השומר"'.⁶⁰ מתמיהה העובדה שמי שהורחק מן 'השומר' לצמיתות בשנת 1910, מזוהה כמי שהיה איש 'השומר' בשנת 1912. שמירת האנונימיות של היורה בברל, 'בשגגה או מתוך אי-זהירות', הכשילה את עורכי הכרך של 'ספר תולדות ההגנה' בהעלמת מידע אמין, שהיה ברשותם. ב-10 בספטמבר 1951 שוחח אחד מראשי המערכת, שאול אביגור, עם קיילה גלעדי, בכפר-גלעדי, ורשם את עיקרי תשובתיה על שאלותיו. גלעדי אמרה: 'אליהו איתן [קמנצקי] הוצא מ"השומר" בגלל הריגת ברל'.⁶¹ ב'ספר תולדות ההגנה' אמנם לא נקב אביגור בשם ההורג, אך הוא שמר את העדות שרשם.⁶²

59 ג' גרא, השומר, תל-אביב 1985, עמ' 44.

60 שם, עמ' 60.

61 ש.א., 'אגב שיחה עם קיילה גלעדי', את"ה, עדויות, 130/733.

62 בשנת 1980 מצא משרד-הבטחון את אליהו איתן ואת חיים צפתי ד"ל זכאים ל'אות "השומר"'.
 62